

VÁRKONYI (HILDEBRAND) DEZSÓ ÉS A PSZICHOLÓGIAI KÜZÉLET

Elnézést kérek azért a néhány szubjektív töltetű mondatért, amivel előadásomat kezdem. Midőn e tanácskozást előkészítő bizottság tagjai arról beszélgettek, hogy ki miről fog szólni Várkonyi professzor úr életművével kapcsolatban, jómagam, örömmel vállalkoztam megjelent és számos kiadatlan - csupán kéziratban található, olyan pszichológiatörténeti tanulmányának bemutatására, feldolgozására, talán némelyik értékelésére is, amelyekből az előttünk járó pszichológus nemzedék, de jórészt még a mi generációnk is az alaklélektantól, Pierre Janet-en keresztül a kialakuló szociálpszichológiáig tájékozódott a pszichológia múltjára vonatkozóan.

Várkonyi társadalmi tevékenységének felvázolására a Magyar Pszichológiai Társaság 1940-48. közötti működésének egyik utolsó még élő tanuját Lénárd Ferenc professzor urat, aki több évig - mint a társaság főtitkára - Várkonyi munkatársa volt a pszichológiai közélet porondján, kérte fel az előkészítő bizottság. Ez a személyhez, illő méltatás azonban sajnos elmarad Lénárd Ferenc ez év elejei örök távozásá miatt. Így a közéleti munkára vonatkozóan, személyes élmények hiányában, csak a tényekre, írásos anyagokra támaszkodva fogom Várkonyi professzor úr Pszichológiai Társasági működését bemutatni.

Várkonyi a 20-as években Pécsen működött. Első írásai is itt jelentek meg kellő tekintélyt biztosítva - az akkori újjaszerveződő pszichológiai közéletben - szerzőjük számára. Ezen korai művek között kiemelkedő helyet foglal el "A pszichológia alapvetése" c. 1926-ban megjelent könyv, amely a pszichológia filozófiai alapjait tárgyalja, míg "A lélektan mai állása" (1928) c. tanulmánya a pszichológia félévszázaddal ezelőtti "őserdei" állapotát, historiai távlatból közelítve igyekszik az alapvető pszichológiai fogalmakra felhúzza, interpretálni és nagyon érthetően elrendezni.

Az elmondottak alapján természetes, hogy az 1928. év februárjában megalakult Magyar Pszichológiai Társaság Választmányának Várkonyi Hildebrand is tagja lett. A Társaság alapszabályának III. fejezete 8.§-a szerint az 50 tagú Választmány feladata a társaság vezetése az évi közgyűlések közötti időben. A Választmány 2 havonta ülésezett és vezetője a Társaság elnöke volt. Mai szóhasználat szerint a Társaság vezetőségének felelt meg, az akkori Választmány. Ebben a korszakban a Társaság folyóiratában a Magyar Pszichológiai Szemlében közzétett tanulmányaival, mint pl. az akkori legmodernebb pszichológiai iskola az alaklélektani irányzat be-

mutatásával, bizonyította Várkonyi választmányi tagságának jogosultságát. Közben 1929-ben a pécsi egyetemi magántanárt kinevezték a szegedi egyetem Pedagógiai-Lélektani Tanszékére egyetemi nyilvános rendes tanárrá, ami valószínű lekötötte energiáit, hiszen a Pszichológiai Társaságban csak 1933-ban van ismét szó Várkonyiról.

Az 1933. évi április 7-én tartott közgyűlésen a Magyar Pszichológiai Társaság új társelnököt választott. Hornyánszky Gyula professor a Magyar Társadalomtudományi Társulat elnöke, aki a Pszichológiai Társaságban megalakulásától működött mint társelnök, az év elején elhunyt. A megüresedett társelnöki tisztségre új jelöltet állítottak Várkonyi Hildebrand személyében, akit a közgyűlés megválasztott e funkcióra. A társelnökök, mert többen is voltak pl. Kornis Gyula államtitkár, Gombocz Zoltán professor és mások, valóságos társak voltak az elnöklésben, pl. választmányi üléseken és más alkalmakkor is helyettesítették az elnököt. Várkonyi professzort így ténylegesen a társasági hierarchia egyik legjelentősebb tisztségére választották meg.

Annak a pszichológiai szemléletnek, amit Várkonyi képviselt, nevezetesen a konkrét tényekre és irodalmi adatokra épülő pedagógiai-pszichológia, amely azonban egy körültekintő a szélsőségektől ment filozófiára alapozódik, újabb eredménye volt, hogy 1934 július 14-én megtartott Választmányi ülésen őt kéri fel a Magyar Pszichológiai Szemle szerkesztésére. A Társaság folyóiratát a felkért szerkesztő az elnök és néhány kiemelkedő személyiség - Juhász Andor, Nyíró Gyula, Boda István és 1934-től Várkonyi - közreműködésével önállóan szerkesztette.

A Magyar Pszichológiai Szemle 1934. évi 1-2. számában az új szerkesztő "Változás a Szemle szerkesztőségében" c. írásával köszöntötte olvasóit. Szerényen megköszöni a bizalmat, amit ezen új funkcióval kapott majd a következőket írja: "A Szemle programja, a dolog természetéhez képest nem változik meg a jövőben sem. A célkitűzéseket a Társaság oly szabatosan alkotta meg 1928-ban, hogy módosítás e tekintetben nem merülhet fel. A program gyakorlati megvalósításában mindössze annyit legyen szabad megemlíteni, hogy semmit se engedve folyóiratunk eddig elért tudományos színvonalából, mégis törekednünk kell a gyakorlati életből közvetlenül felmerülő problémák iránt lélekbúvárainkban s munkatársainkban minél nagyobb tevékenységet kelteni." Ezt követően kifejti, hogy az emberekben nagy az igény, az érdeklődés a lélektan eszmei és gyakorlati eredményei iránt, majd az előzőekből következően így fejezi be rövid köszöntőjét: "Gyakorlati kérdések minél nagyobb számban való felvetése a Szemle hasábjain és az olvasók minél szélesebb köreinek bevonása: ez a két irány, melyben erőnket a pillanat sugallata szerint összevonunk kell." (Várkonyi, 1934.)

A Pszichológiai Szemlének évente négy száma jelent meg, de általában 2-2 számot összevontak, sőt az sem volt ritka, hogy a négy szám egy kötetben került ki a nyomdából. Mindennek anyagi háttere volt. A tagdíjból, a kis számú előfizető

gárdából, valamint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium támogatásából tartotta fenn magát a folyóirat. Sajnos a tagdíjmorál elődeinknél sem volt mindig szeplőtelen, de sok esetben az állami támogatás is akadozott, ami a folyóirat megjelenésében - finoman kifejezve - egyenetlenségeket eredményezett. Várkonyi agitációja is jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az 1936 és 37-ben nem jelentkező Szemle, végül 1938-ban az elmaradt évfolyamokkal együtt kiadásra került.

A főszerkesztő 1938-ban a következőket írta a IX. évfolyam megjelenése elé: (a folyóirat) "Mindenben a tiszta tudomány elveit valósította meg a kutatás és embermívelés terén és a lélektan egész területét tartva szem előtt, a legmagasabb tudományos szempontokat követte közleményeiben és kritikáiban. Talán azt is megállapíthatjuk, szerénytelenség nélkül, hogy éppen a Magyar Pszichológiai Szemle tudta leg-sikeresebben egy arcvonalba gyűjteni a lélektan minden munkását hazánkban." (Várkonyi, 1936) A főszerkesztő ezen megállapítását legjobban a tények támasztják alá. Ha feltesszük a kérdést, hogy kik és mit írtak a Várkonyi szerkesztette Pszichológiai Szemlében, valóban felvonul előttünk a korabeli hazai pszichológia számos iskolája, reprezentánsaival egyetemben. Így a pszichofiziológia Ranschburg és Benedek professzorok révén éppen úgy, mint a mélylélektan és a fajpszichológia is, vagy Vértes O. József révén a gyakorlati gyógypedagógiai pszichológia, sőt Gergő Endrének az akkori felfogástól határozottan idegen materialista szemléletű pszichológiája is helyet kapott a Szemle hasábjain, akárcsak a főszerkesztő tanítványainak, mint pl. Tomori Violának és Baranyai Erzsébetnek tanulmányai. Ez a magyar pszichológia felfelé ívelő periódusának Ranschburg és Benedek által képviselt liberális irányvonala, amit Várkonyi nagyon eredményesen igyekezett érvényesíteni egész közéleti tevékenysége során.

A Pszichológiai Társaságban folyó munka elsősorban az egyes szakosztályok keretében zajlott. Előadásokat, vitaeseteket szerveztek a szakosztályok, amik így a szakmai élet fórumaivá váltak. A legjelentősebb neveléslélektani műhely ebben az időben a Szegedi Egyetem Pedagógiai-Pszichológiai Tanszékén és annak professzora körül alakult ki. Szinte magától értetődő, hogy Várkonyi kezdeményezésére a Társaság-kebelében 1935-ben, megalakult a Neveléslélektani Szakosztály, amelynek elnökévé őt választották, titkára pedig Noszlopi László lett. Noszlopi, Várkonyi szellemében írta, 1936. évi titkári jelentésében, hogy: "A ma embere nagyobb mértékben törekszik önismeretre, törekszik számot adni saját lelki világáról, cselekvéseiről és ezek rugdíról. Így a mai pedagógus is meg akarja ismerni önmagát ... Másfelől pedig a gyermek ismeretére alapozni a nevelő eljárást. Az új pedagógiai mozgalmak a gyermek lelkéből indulnak ki, igazságosak akarnak lenni hozzá, hozzá akarják alkalmazni a módszert és az elvet." (Noszlopi, 1937) E néhány mondat egyértelműen fogalmazta meg a Szakosztály célját, tagjainak elképzeléseit, amelyet programjukban - a különböző dokumentumok szerint -

igen következetesen igyekeztek megvalósítani.

Várkonyi a pszichológiai közélet elismert személyisége lett, közel félévszázaddal ezelőtt. Eredményesen vezetett egy pedagógiai-pszichológiai tanszéket, hallgatók jelentős száma készítette doktori disszertációját az ő instrukciói szerint, egy jól működő szakosztály munkáját irányította a Társaságban. Több mint fél évtizede a Pszichológiai Társaság társelnöke volt és ezzel egyidőben kihozta az anyagi kátyúból, valósággal megmentette a Magyar Pszichológiai Szemlélt is - talán ezen a helyen nem érdektelen megemlíteni, hogy nagyrészt Szeged segítségével a szegedi nyomdák áldozatos közreműködésével. Mindezt együtt szemlélve egyáltalán nem véletlen, hogy az 1940. évi május 9. közgyűlésen, a Benedek László lemondásával megüresedő társasági elnöki funkcióra, a tagság Várkonyi Hildebrandot választotta.

Várkonyi bonyolult történelmi korszakban ült az elnöki székbe, mégis igyekezett a tudomány magaslatain tartani a pszichológiai gondolkodást. Jól érzékeltetik ezt a közgyűlési beszédei. 1942-ben a Claparedról tartott emlékbeszéd adott lehetőséget arra, hogy a pszichológia jövőjéről szöjjön. "A lélektudomány különböző irányzatai (reflexológia, behaviorizmus, a megértő lélektan, stb.) nem követelhetnek egyeduralmat, hanem mindnyájuknak alá kell vetniök magukat a megfigyelés és kísérletezés elvének; a helyes és józan válogatás a jövő útja." (Várkonyi, 1942) Az előadó a semleges Svájcban élő Claparednek a tudománnyal összefüggő liberalizmusáról beszélt, és talán nem véletlenül említette, még a zárójelben is, a kiemelt három pszichológiai irányzatot. 1943-ban "Az ösztönök kérdése" c. közgyűlési előadásában részletesen foglalkozik Várkonyi az angolszász Morgan, McDougall sőt Freud analitikus elméletének ösztön fogalmával is. A háború kellős közepén elismerően nyilatkozni, vagy méltatni egy másik világfelfogás alapján az éppen Magyarországgal szembenálló hatalom, sőt horribile dictu, oda menekült tudós nézetéit egyáltalán nem volt megszokott magatartási forma. A tudós Várkonyi mégis vállalkozott erre.

A Társaság 1944 március 19. után Választmányának javaslatára beszüntette működését, nem tartottak előadásokat, a hatósági rendelkezéseket nem hajtották végre, nem szolgáltatott adatokat és a már nyomdában lévő folyóiratát sem jelentette meg, olvashatjuk a háború után az 1945 decemberében megtartott XVI. közgyűlés jegyzőkönyvében. (Lénárd, 1947.)

Az alig egy éves hallgatás után előzőleg sohasem tapasztalt fellendülés következett a hazai pszichológiában. Az Állami Gyermeklelektani Intézet, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (V.M.K.) támogatásával valamint a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének Pszichológus Szakosztályával és a Pszichológiai Társaság közreműködésével kezdte meg és végezte a megyei Gyermeklelektani Állomások szervezését. Ezen állomások mellé a V.K.M. támogatásával Neveléslelektani Társaságok alakultak, mint a Magyar Pszichológiai Társaság vidéki szervezetei. Ilyen társaság jött létre pl. Miskolcon, Debrecenben és Szegeden is. Ezen Neveléslelektani Társaságok

feladatkörébe tartozott a különböző nevelési és lélektani kérdésekről előadások tartása a szülők és érdeklődők körében, valamint a vidéki Gyermeklélektani Állomások munkájának segítése, pl. továbbképző tanfolyamok szervezése. (Barra Gy. - Tóth B. 1947)

A Társaságban elsősorban anyagi okokból, hiszen infláció volt, nehezen indult meg az élet. A stabilizáció után 1947-ben megjelent a Magyar Pszichológiai Szemle az évi 1-2. és 3-4. száma számos érdekesítő új témával és információval. A Pszichológiai Társaság 1947 májusában tartotta XVII. közgyűlését, amelyen Várkonyi Hildebrand "A cselekvéslélektan vezető gondolatai" címmel tartotta az elnöki megnyitót. E tanulmányában összefoglalta és kijelölte cselekvéslélektani koncepciójának főbb irányát. Magáról a közgyűlésről a Magyar Pszichológiai Szemle 1947. évi 3-4. számának 173. oldalán az olvasható, hogy: "Helyszűke miatt a Magyar Pszichológiai Társaság utolsó közgyűlésének jegyzőkönyvét a következő számban közöljük." Az elszólás, "utolsó", sajnos önbeteljesítő jóslatként realizálódott. A pszichológia ellenes közállapotok 1949-ben a Társaságot tevékenységének beszüntetésére készítették.

Az előzőleg lemondott elnökök: Ranschburg Pál és Benedek László örökös tiszteletbeli elnökei lettek a Társaságnak. Bár Várkonyi Hildebrand Dezső, több évig volt elnök, erről a funkciójáról - eddigi ismereteink szerint nem mondott le. Lehet, hogy ezért nem lett tiszteletbeli elnök?

Irodalom:

- Várkonyi H. (1926): A pszichológia alapvetése
Danubia. Pécs
- Várkonyi H. (1928): A lélektan mai állása
Egyetemi Nyomda, Budapest
- Várkonyi H. (1934): Változás a Szemle szerkesztőségében
Magyar Pszichológiai Szemle 1-2. sz. 3-4. old.
- Várkonyi H. (1936): Az 1936. (IX.) évfolyam elé
Magyar Pszichológiai Szemle 5. old.
- Várkonyi H. (1937): Titkári jelentés
Magyar Pszichológiai Szemle 1-4. sz. 255. old.
- Várkonyi H. (1942): Claparede Ede emlékezete
Magyar Pszichológiai Szemle 1-4. sz. 5-13. old.
- Várkonyi H. (1947): A cselekvéslélektan vezető gondolatai
Magyar Pszichológiai Szemle 3-4. sz. 98-101. old.
- Várkonyi H. (1947): Jegyzőkönyv a Magyar Pszichológiai Társaság 1945. évi december hó 1-én tartott XVI. évi rendes közgyűléséről.
Magyar Pszichológiai Szemle 1-2. sz. 79-80. old.
- Barra Gy. - Tóth B. (1947): Nagy László és Ranschburg Pál nyomdokain.
Állami Gyermeklélektani Intézet Kiadása, Budapest
- Kiss T. (1971): Várkonyi Dezső Hildebrand (1888-1971)
Magyar Pszichológiai Szemle 3. sz. 417-419. old.

Szántó K. (1984): Várkonyi Hildebrand Dezső életútja és munkássága
Magyar Pszichológiai Szemle 12. sz. 1222-1232. old.